

ZIEMIA CZĘSTOCHOWSKA
XLVII

CZĘSTOCHOWSKIE TOWARZYSTWO NAUKOWE

ZIEMIA CZĘSTOCHOWSKA TOM XLVII

pod redakcją Julii Dziwoki

Częstochowa 2021

**Wydawnictwo ciągłe „Ziemia Częstochowska”
wydawane przez Częstochowskie Towarzystwo Naukowe
Rok założenia 1934**

Komitet Redakcyjny:

Andrzej CHWALBA (Kraków), Julia DZIWOKI (Częstochowa), Cezary GĘBICKI (Częstochowa),
Marian GŁOWACKI (Częstochowa), Artur KIJAS (Łódź), Konstantin KRAINI (Kijów), Olha KRAINIA
(Kijów), Karol MÜLLER (Opava), Mirosław NAGIELSKI (Warszawa), Beata URBANOWICZ
(Częstochowa), o. Janusz ZBUDNIEWEK OSPPE (Warszawa), ks. Jan ZWIĄZEK (Częstochowa)

Redaktor naukowy:

Julia DZIWOKI

Recenzent:

Beata URBANOWICZ

Projekt okładki:

Julia DZIWOKI

Fotografie na okładce pochodzą z Archiwum Kurii Metropolitalnej
w Częstochowie

Strona internetowa:

ziemia.ujd.czyst.pl

Pierwotna wersja czasopisma jest wersją papierową

Pismo recenzowane

Lista recenzentów

Maria CZAPLICKA-JEDLIKOWSKA (Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy), Julia
DZIWOKI (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), Marian
GŁOWACKI (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie),
Violetta JAROS (Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie),
Olha KRAINIA (Muzeum Narodowe Kijowsko-Pieczerskiej Ławry), Konstantin KRAINI (Muzeum
Narodowe Kijowsko-Pieczerskiej Ławry), Anna KRUPSKA-PEREK (Akademia Humanistyczno-
Ekonomiczna w Łodzi), Karol MÜLLER (Archiwum Ziemskie Krajowe w Opawie), Alicja PIHAN-
KIJASOWA (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu), Tadeusz SROGOSZ (Uniwersytet
Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), Beata Urbanowicz
(Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie), ks. Jan ZBRANIAK
(Uniwersytet Rzeszowski), ks. Jan ZWIĄZEK (Wyższe Seminarium Duchowne w Częstochowie)

© Copyright by Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza
w Częstochowie, Częstochowa 2021

ISSN 0137-4133

ISBN 978-83-7455-575-3

Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza
w Częstochowie, ul. Waszyngtona 4/8, 42-200 Częstochowa; tel. (34) 378-43-29;
e-mail: wydawnictwo@ujd.edu.pl

Ksiądz prof. zw. dr hab. Jan Związek

Spis treści

Wstęp	9
ks. Jan ZWIĄZEK Mikołaj z Wilkowiecka, paulin – pierwszy wybitny uczonej ziemi częstochowskiej	13
I. POŻEGNANIE	
bp Andrzej PRZYBYLSKI Homilia wygłoszona podczas Mszy Świętej żałobnej w intencji śp. ks. Profesora Jana Związka Wyższe Seminarium Duchowne w Częstochowie, 11 lipca 2020 r.	51
bp Antoni DŁUGOSZ Homilia podczas Mszy Świętej żałobnej w intencji śp. ks. Profesora Jana Związka Parafia św. Marii Magdaleny w Działoszynie, 12 lipca 2020 r.	55
List pożegnalny JM Rektora Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie prof. dr hab. Anny Wypych-Gawrońskiej	59
List pożegnalny JM Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie ks. prof. dr. hab. Wojciecha Zyzaka	61
II. WSPOMNIENIA	
Marian GŁOWACKI Ks. prof. zw. dr hab. Jan Związek – biograf i regionalista regionu częstochowsko-wieluńskiego	65
Anna KŁOPOT Wykaz prac napisanych pod kierunkiem naukowym ks. prof. zw. dra hab. Jana Związka w latach 1975–2003	89
Julia DZIWOK KS. JAN ZWIĄZEK (1937–2020). Prezes Stowarzyszenia Archiwistów Kościelnych	115
Stanisław Tadeusz OLEJNIK Wspomnienie o ks. Profesorze Janie Związku	123

Jan KSIĄŻEK	
Ks. prof. dr hab. Jan Związek – Honorowy Członek Wieluńskiego Towarzystwa Naukowego	129

III. HISTORIA

bp Jan KOPIEC	
Archiwum Kongregacji <i>Propaganda Fide</i> w Rzymie	137
ks. Jacek URBAN	
Biskup Karol Wojtyła w krakowskiej kapitule katedralnej (1958–1963)	147

IV. Z DZIEJÓW REGIONU

Dariusz ZŁOTKOWSKI	
Właściciele dóbr Łojki wobec problemów gospodarczych XIX–XX wieku. (Próba zarysowania podstawowych problemów badawczych)	171
ks. Paweł KOSTRZEWSKI	
Działalność duszpastersko-społeczna biskupów diecezji częstochowskiej w okresie stanu wojennego (1981–1983)	195
ks. Kamil KĘSIK	
Działoszyn i okolica w latach 1945–1950 w dokumentacji kościelnej i wspomnieniach świadków	239
ks. Michał WIDERA	
Działalność Akcji Katolickiej w parafiach powiatu wieluńskiego (1927–1939)	269
Andrzej PASZTA, Piotr PASZTA	
Początki działalności Warszawskiego Towarzystwa Higienicznego w Częstochowie w latach 1903–1906 w oparciu o zachowaną korespondencję	305

V. BIOGRAFISTYKA

Marian GŁOWACKI	
Życie i działalność harcerska, nauczycielska i wychowawcza druha harcmistrza Jerzego Biczaka (1926–2020)	325
Iwona STERCZEWSKA	
Mieczysława Biegańska (1866–1954) – żona, matka i wybitna częstochowianka	339

Katarzyna ZIAJA	
Słów kilka o księdzu Bonawenturze Metlerze (1866–1939)	361
Tomasz Andrzej NOWAK, Krzysztof ORMAN	
Okoliczności śmierci Szabolcsa Horthyego w potyczce pod Radomskiem w 1914 r.	371
VI. PRO MEMORIAM	
Marian GŁOWACKI	
Pro memoriam Wojciech Tadeusz John (1958–2021)	399
Marian GŁOWACKI	
Pro Memoriam Doc. dr Leon Kowalewski (1920–2021)	403
VII. KRONIKA	
Cezary GĘBICKI	
Sprawozdanie merytoryczne z działalności Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego – w kadencji 2017–2021	411

Wstęp

Oddajemy Państwu wyjątkowy tom „Ziemi Częstochowskiej” – poświęcony pamięci ks. prof. dr. hab. Jana Związka, nieodżałowanego członka honorowego Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, który odszedł od nas 8 lipca 2020 roku.

Ks. Profesor Jan Związek był dla nas przykładem wnikliwego badacza historii regionu, a zwłaszcza historii częstochowskiego Kościoła, także wzorem oddanego wykładowcy i wychowawcy wielu pokoleń studentów, pasjonata archiwistyki oraz duszpasterza i niezwykle skromnego człowieka. Bardzo pracowity – we wszystkich obszarach swej działalności pozostawił ogromny dorobek twórczy.

W tomie niniejszym publikują artykuły jego przełożeni, przyjaciele i wdzięczni uczniowie. Reprezentowane są środowiska, w których pracował i realizował swoje pasje, takie jak: Częstochowa, Kraków, Wieluń, a nawet Gliwice i Opole.

Tom rozpoczynamy publikacją obszernego, ostatniego i niedokończonego artykułu autorstwa ks. prof. Jana Związka pt. *Mikołaj z Wilkowiecka, paulin – pierwszy wybitny uczyony ziemi częstochowskiej*, w ten sposób – trochę chyba nieświadomie – spinamy klamrą cały okres Jego dociekań badawczych. Ojciec Mikołaj z Wilkowiecka towarzyszył mu i fascynował podczas całej drogi życia naukowego – od magisterium po, jak się okazało, ostatni artykuł.

Dalsza zawartość treściowa tomu 47 została podzielona na 7 części: *Pożegnanie, Wspomnienia, Historia, Z dziejów regionu, Biografistyka, Pro memoriam i Kronika*. W *Pożegnaniu* zawarliśmy homilie pogrzebowe towarzyszące Jego ostatniej drodze z Częstochowy do Działoszyna, wygłoszone przez biskupa Andrzeja Przybylskiego oraz biskupa Antoniego Długosza, a także listy pożegnalne dwóch rektorów uczelni, z którymi był najdłużej związany, JM Rektor prof. dr. hab. Anny Wypych-Gawrońskiej, reprezentującej środowisko Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego im. Jana Długosza w Częstochowie, oraz JM Rektora Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie – ks. prof. dr. hab. Wojciecha Zyzaka.

Następnie prezentujemy wspomnienia oraz ogólny zarys Jego obszernego dorobku naukowego. Dzięki lekturze owego materiału można się zapoznać z tematycznym zakresem prac naukowych, często podejmujących problematykę regionalną, a także zaangażowaniem w pracę organizacji – od Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego przez Stowarzyszenie Archiwistów Ko-

ścielnych po Wieluńskie Towarzystwo Naukowe. Cennym uzupełnieniem tych dociekań jest wykaz prac napisanych pod Jego kierunkiem naukowym w latach 1975–2003.

Artykuły zawarte w dziale *Historia* podejmują tematy z obszaru zainteresowań Księdza Profesora – dziejów Kościoła w Polsce i na świecie. Pierwszy z nich porusza wyjątkowo ciekawe kwestie tajnego archiwum watykańskiego i jego dykasterii, które wciąż kryją wiele tajemnic. Szczególnie interesujące jest archiwum kongregacji *Propaganda Fide*, czyli urzędu dla dzieł misyjnych, które to archiwum ma charakter zasobu wyodrębnionego. Drugi artykuł omawia mało wciąż rozpoznany okres działalności Karola Wojtyły w Kapitulie Katedralnej Krakowskiej do czasu mianowania go arcybiskupem.

W następnych artykułach wracamy do zasadniczych zagadnień publikowanych w „Ziemi Częstochowskiej”. W części zatytułowanej *Z dziejów regionu* przyjaciele i uczniowie ks. prof. Jana Związka prezentują wyniki swoich badań, będących kontynuacją prac wskazanych bądź inspirowanych przez Mistrza. Uwzględniając ów kontekst, warto zwrócić uwagę na artykuł omawiający dzieje właścicieli dóbr Łojki w odniesieniu do wnikliwej analizy sytuacji gospodarczej podczęstochowskich wsi na przełomie XIX i XX wieku. Działalność Akcji Katolickiej w powiecie wieluńskim to temat kolejnego artykułu i zarazem zagadnienie badawcze z zakresu problematyki, którą często podejmował także ks. Profesor. Sytuacja Działoszyna w trudnym okresie powojennym to czas edukacji ks. prof. Jana Związka i życia codziennego w rodzinnym środowisku. Natomiast diecezja częstochowska w czasie stanu wojennego – będąca przedmiotem uwagi w kolejnym artykule – to wciąż nieodkryta historia, stąd niezmiernie ciekawa. Warszawskie Towarzystwo Higieniczne, które miało swoją placówkę w Częstochowie, to przyczynek do pogłębionych badań dotyczących dziejów miasta Częstochowy i jej znaczenia.

Biografistyka była jednym z głównych kierunków badań ks. Profesora, dlatego w tym tomie tego typu problematyka została również podjęta. Ksiądz Bonawentura Metler to jedno z odkryć Księdza Profesora, który niejednokrotnie wskazywał, że należy tę postać opracować w oddzielnej monografii. Wydaje się, iż Mięczyńska Biegańska żyła w cieniu swego męża i jego dokonań, jednak możemy się przekonać, iż jej historia jest równie inspirująca, a ślady jej działalności znajdujemy do dzisiaj. Jerzy Biczak jest postacią nam współczesną, choć zapewne dla wielu – mało znaną; jego biogram prezentuje trudności i zmagania z łączeniem pracy nauczyciela z działalnością harcerską. Dział zamyka artykuł prezentujący okoliczności śmierci Szabolcsa Horthyego w początkach Wielkiej Wojny.

W dziale *Pro Memoriam* wspominamy Wojciecha Tadeusza Johna, człowieka wielu pasji i zainteresowań – lekarza weterynarii, malarza i, co najważniejsze dla

członków Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, twórcy naszego logo. Dopełnieniem tej części jest wspomnienie docenta Leona Kowalewskiego.

W *Kronice* jak zawsze zamieszczone jest sprawozdanie z działalności Częstochowskiego Towarzystwa Naukowego, złożone przez prezesa Cezarego Gębickiego, tym razem z kadencji za lata 2017–2021.

Mam nadzieję, iż prezentowany tom „Ziemi Częstochowskiej” – o wyjątkowym charakterze – będzie życzliwie przyjęty, a jego treść wzbudzi zainteresowanie nie tylko regionalistów, ale też całego grona przyjaciół i uczniów ks. prof. dr. hab. Jana Związka, w kraju i za granicą.

Julia Dziwoki